

■ Zdenko MARŠÁLEK,
Emil VORÁČEK a kol.:

*Interbrigadisté, Československo
a španělská občanská válka. Ne-
známé kapitoly z historie českoslo-
venské účasti v občanské válce ve
Španělsku 1936–1939*

HÚ a ÚSD AV ČR, Praha 2017, 330 s.

Publikace vznikla v rámci společného projektu Historického ústavu AV ČR, Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a Národního archivu. Přestože se na knižním trhu objevila koncem minulého roku, její počátky sahají již do roku 2015. Z iniciativy Sdružení přátel interbrigadistů se dne 23. října uvedeného roku konala v Senátu ČR stejnojmenná konference. Přednášejícími byli historici z pořadatelských a dalších institucí, kteří se na dané téma specializují: Zdenko Maršálek (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR), Emil Voráček (Historický ústav AV ČR) a Jiří Chalupa (Univerzita M. Bela v Banské Bystrici), archivář Jaroslav Bouček (Archiv Ministerstva zdravotnictví) a muzeolog Radim Gonda (Muzeum Vysočiny v Jihlavě). Potud se jednalo o běžnou konferenci vzpomínkového charakteru. Měla s předstihem upozornit na 80. výročí (17. července 2016) vzplanutí bratrovražedného konfliktu, do nějž bylo postupně účastí dobrovolníků i podporou jiného druhu zapojeno více než 50 zemí. Celá akce však průměrný konferenční horizont překročila pokusem o chvályhodnou mezioborovost. V úvodním bloku vystoupil historik a profesor Josefa Opatrný z Centra iberoamerických studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Na závěr doplnil výklad historiků o zobrazení španělské občanské války v české překladové literatuře publicista a překladatel z angličtiny a španělštiny Jiří Kasl.

Všechny příspěvky přednesené v Senátu lze nalézt na internetu. Do publikace byly začleněny s pečlivým poznámkovým aparátem, přehledem nejdůležitějších pramenů a literatury včetně dobového tisku, politických projevů a memoárů přímých účastníků. Není od věci porovnat knižní

a konferenční podobu textů včetně zachycení atmosféry akce v Senátu. První, čeho si při tom nejspíš všimneme, je stále živá politizace tématu. Dokladem této skutečnosti byla např. přítomnost zástupců ruské ambasády. Organizátoři pozvali též španělského ambasadora, což vzhledem k tématu a místu konání akce tolik nepřekvapuje. Přestože ruští hosté do ústních vystoupení ani diskuse nijak nezasahovali, nemůže se pozorný čtenář vyhnout podezření, že sama jejich přítomnost přispěla do určité míry k uplatnění jakési autocenzury u některých vystupujících.

Zejména je to patrné u příspěvku Emila Voráčka na téma účasti SSSR a Kominterny na bojích ve Španělsku. Je všeobecně známou skutečností, že zatímco Kominternu organizovala důmyslný systém ilegálního náboru a dopravy dobrovolníků, kteří byli pro republikány cennou a nezištnou pomocí, sovětská vláda si nechala za svou podporu zaplatit španělským zlatem a infikovala republikánské oddíly metodami NKVD. To vystupňovalo stranické sektářství, podezíravost a netoleranci až ke krvavým zásahům proti anarchistickým milicím v Katalánsku i Aragonii a k likvidaci oddílů a členů POUM (Partido Obrero de Unificación Marxista – anti-stalinská, radikálně levicová komunistická strana, „trockisté“, v čele s legendárním vůdcem Andreu Ninem, někdejší sekretá-

řem Trockého). Část historiků má za to, že sovětskými poradci vyprovokované vražedné zásahy do jádra sil, které se těšily větší lidové oblibě než menšinová komunisté, způsobily konec aktivní podpory republikánské vlády ze strany velké části dělnictva. Uspěly tak vlastně vítězný postup nacionalistů generála Francisca Franca.

Obávám se, že musíme brát s rezervou podtitul knihy *Neznámé kapitoly...* – většina příspěvků byla již v nějaké formě publikována. Týká se to studií Jiřího Chalupy a Radima Gondy, které vyšly ve zkrácené podobě v časopise *Dějiny a současnost*. Přesto stojí za to zastavit se u Chalupova příspěvku *Španělská občanská válka očima současných historiků*, jenž vyvrací mýty tradované marxistickými historiky. Současná historiografie zpochybňuje nevyhnutelnost války. Polemizuje s teorií „dvojitého Španělska“; prvního tradicionalistického, autoritářského a druhého modernistického, revolučního, inspirovaného marxismem a přísahajícím na republiku. Podle historika Paula Prestona, opírajícího se o názor přímého účastníka války Salvadora de Madariagy, působila ve veřejném životě země řada umírněných osobností hledajících cesty k „republice pro všechny“ (např. prezident Niceto Alcalá Zamora). Nedočkaly se však stát hlasem tzv. mlčící většiny, která si nepřála ani radiální anarchokomunistické experimenty, ani vojenskou diktaturu a už vůbec ne každodenní násilí přerůstající do „brutální vendety“ mezi radikálními křídly politického spektra.

Zjednodušující je i tvrzení, že vrcholní církevní představitelé stáli jako jeden muž za Francem. Zprvce váhali přes půl roku od vypuknutí protirepublikánského povstání, než mu vyslovili podporu, a zadruhé nejméně pět diecézních biskupů se postavilo za názor kardinála Vidala y Barraquera. Podle něj se církev neměla stavět na žádnou z válčících stran, ale měla usilovat o smíření. A to za situace, kdy se již před vypuknutím války veřejně uvádělo při interpe-
lacích v parlamentu, že extremisté

pod vlajkou republiky zničili přes 120 kostelů a zaútočili na více než 250 sakrálních objektů a náboženských procesí s obtížně vyčíslitelnými počty obětí na životech a na zdraví nejen mezi duchovními, ale též mezi prostými věřícími, včetně dětí. Nejoblíbenějším způsobem anarchistů, jak zničit svatostánek nebo klášter, bylo budovu zapálit i s knězem či řeholníky uvnitř...

Chalupa cituje již zmíněného diplomata, politika a historika, profesora Salvadora de Madariagu, který vysvětluje dilemata zleva i zprava atakovaných zastánců „zlaté střední cesty“ následujícím, velmi výstižným způsobem: *Nedokázal jsem hájit kauzu povstalců [frankistů], protože popírali všechno, co já jsem považoval za hodnotné. A nemohl jsem hájit ani revolucionáře, protože jednak jsem odmítal jejich metody [...], ale hlavně jsem byl přesvědčený, že vůbec nedokázali dostát svým slovům. Měli plná ústa demokracie a svobody, ale svým chováním popírali jedno i druhé* (s. 60).

Neschopnost kompromisu a efektivního vyjednávání, nezvládnutí pozemkové reformy, neustálé spory o to, zda po křehké, prakticky pouze jednoprocenní výhře ve volbách nejprve zavádět anarcho-komunistickou beztržní společnost, nebo spíše bránit republiku před postupujícím nepřitelem, neexistence společného velení, nedisciplinovanost milicí radikálů – to vše prakticky nedovolovalo rozvinout jedinou úspěšnou ofenzivní vojenskou operaci (a to navzdory bojové připravenosti, obětavosti a zápalu mezinárodních jednotek, počet jejichž členů různí autoři odhadují mezi 40 a 60 tisíci). Pochybnou roli sehrála též podpora SSSR sledující mnohem spíše vlastní cíle než skutečnou pomoc republikánům. To celé přispělo k porážce španělské republiky, možná více než pokrytecká politika neutrality západoevropských demokracií nebo otevřený podíl na válce ze strany nacistického Německa (letecká legie Condor) a fašistické Itálie.

Franco nebyl fašista. Jeho politické přesvědčení vycházelo z tradicio-

nalismu a nacionalismu. Věřil, že je Bohem povolán zachránit vlast. Jeho vzorem byla vláda katolických veličenstev Isabely Kastilské a Fernanda Aragonského, sjednotitelů Španělska a završitelů reconqisty (boje proti potomkům arabských uchvatitelů velké části Pyrenejského poloostrova od 9. do 16. století). Španělští hidalgové byli zvyklí žít v neustálém boji a při dobývání Nového světa se k domorodcům a mezi sebou nechávali nikdy jako „v rukavičkách“, avšak dobyli španělským vládcům „říši, nad kterou slunce nezapadalo“. Frustrace z úpadku významu Španělska byla též jedním z hybných motivů frankistů. Že výrobní kapacity země zmítané celé 19. století sérií spiknutí a karlistických válek, zatímco se Evropa „modernizovala“, byly zaostalé, životní úroveň dělníků, horníků a bezzemků zoufalá, bylo nepodstatné.

Roli a údělu československých interbrigadistů se věnují příspěvky *Dobrovolníci v soukolí dějin. Životní osudy československých interbrigadistů a Českoslovenští interbrigadisté jako příslušníci zahraničních vojenských jednotek v letech druhé světové války* Zdenko Maršálka, dále *Osudy československých interbrigadistů po druhé světové válce* Jaroslava Boučka. Pozornost obou autorů je zaměřena na známé osobnosti z řad interbrigadistů, kteří prožili válečný konflikt jako iniciační záležitost, což ovlivnilo jejich další účast na bojištích druhé světové války i v odboji. Zatímco anglický spisovatel George Orwell ze svého opanování revolučními ideály v Katalánsku vystřízlivěl, mnoha českým a slovenským dobrovolníkům se to nepodařilo.

Po roce 1948 se Josef Pavel, Ladislav Holdoš, Osvald Závodský, Artur London, Leopold Hoffman a mnozí další stali významnou posilou velení komunistické Bezpečnosti, Lidových milicí, nositeli vedoucích funkcí „lidově demokratického státu“. Sověští poradci jim už v roce 1949 začali předvádět, jak nelítostně stalinistický systém dokáže skoncovat s potenciálními nepřáteli ve straně. Bylo tak snadné obvinít je ze špionáže. Boj za soci-

alismus vycházel z módy, cenili se snaživí byrokrati. Někteří z těch, kdo 50. léta přežili, se zapojili do obrodného procesu a Pražského jara, za což byli za husákovské normalizace opět odstaveni (např. Josef Pavel, ministr vnitra odvolaný po okupaci v roce 1968).

Škoda, že se autoři příspěvků více nevěnovali humanitárním aspektům československé přítomnosti ve španělské občanské válce, působení vojenské nemocnice Jana Amose Komenského vybavené ze sbírek občanů a osudům jejího personálu. Účast žen ve Španělsku, především lékařek a ošetrovatelek, je též opomíjená kapitola. I ony zaplatily v období honby na interbrigadisty vysokou cenu (Dora Kleinová a Vlasta Veselá).

Přínosem knihy jsou dokumenty a sbírka plakátů z občanské války v přílohách. Statistiky s počty interbrigadistů byly získány z mikrofilmu darovaného sovětskými archiváři. Nyní se nacházejí ve fondech Vojenského historického archivu. Održet další materiály z nepřístupných fondů Kominterny se v současné době stěží podaří. O rozsahu účasti občanů Československa v letech 1936–1938 se odborníci stále dohadují. Pokud bychom vycházeli z výše uvedených přehledů v přílohách k recenzované publikaci, lze počítat s 2171 účastníky, z nichž bylo 885 Čechů, 421 Slováků, 396 sudetských Němců, 209 Maďarů, 58 Rusínů atd. Zajímavé je číslo 196 s neuvedenou národností. Možná, že se tento počet zčásti vztahuje k občanům židovské národnosti, kteří se k ní často z obav nehlásili. Žen se uvádí 29.

Závěrem bych ráda zdůraznila fascinující účast desetitisíců mladých a nadšených lidí v konfliktu, kde se mělo též „bojovat o Prahu“. Skeptici by snad řekli: zčásti zneužitých nezkušených idealistů, kteří posloužili jako „potrava pro kanony“ totalitárních mocností zneužívajících Španělsko a jeho lid jako jeden velký předválečný trenažér. Československá politika určitě nebyla nestranná. Sympatie intelektuálů a značné části veřejnosti byly na straně republiká-

nů, odtud též poměrně vysoká účast v interbrigádách. Ale prodejci zbraní sledovali své obchodní zájmy „strana nestrana“. Jak jinak vysvětlit, že pamětníci z protiletadlové baterie Klementa Gottwalda rozpoznali na frankistické straně letadla československé výroby? Byla španělská lekce dostatečná? Pravděpodobně ne, postesknou si ti, kteří sledují situaci v Sýrii a turecko-kurdský konflikt. Do kurdské Rojavy směřují opět mladí nadšenci z Evropy i z USA, Kominternu jim nahradil internet. Asádovy, Erdoganovy a Putinovy zájmy se za podpory zbrojařů ze všech možných velmocí vykupují strádáním civilních obyvatel rozvrácené Sýrie a přilehlých, nejen Kurdy osídlených států. Průměrný český, slovenský, maďarský... (můžeme dosazovat, jak je libo) občan se zajímá hlavně o to, aby jeho pohodlný a blahobytný životní styl nenarušily „hordy běženců“.

Markéta Doležalová

■ Kristina MEYER

Die SPD und die NS-Vergangenheit 1945-1990

Wallstein Verlag, Göttingen 2015, 549 s.

Sociálnědemokratická strana Německa (SPD) je nejstarší sociálnědemokratickou stranou na světě. Vzhledem k roli, kterou sehrála v německých i evropských dějinách za posledních více než sto padesát let, nepřekvapí, že se vždy těšila značnému zájmu historiků a politiků. V německé historiografii opravdu není mnoho témat spojených s SPD, jež by zůstala opomenuta. Kniha Kristiny Meyer (nar. 1978), kterou autorka poprvé představila českému publiku 12. června 2017 v rámci prezentace a následné diskuse pořádané na půdě Akademie věd, přesto něco nového přináší. Poprvé důkladně mapuje a analyzuje vnitřní proces vyrovnávání se SPD s obdobím nacionálního socialismu v Německu a jeho následky.

Publikace je rozšířenou verzí disertační práce, za kterou autorka obdržela v roce 2015 Cenu Willyho

Brandta (Willy-Brandt-Preis) za vynikající práci v oboru moderních dějin. Ačkoliv se jedná o její první knižní monografii, dostalo se jí velmi kladných ohlasů od čtenářů i recenzentů. Odbornou veřejností byla okamžitě zařazena do základní literatury k historii SPD. Jelikož se Kristina Meyer věnuje dějinám německého odporu a odboje proti nacismu také na svém současném akademickém pracovišti, univerzitě v Jeně, dá se očekávat, že nejde o její poslední knihu k této tematice. Göttingenské nakladatelství Wallstein Verlag, jež vydalo publikaci v rámci edice Příspěvky k historii 20. století (Beiträge zur Geschichte des 20. Jahrhunderts), patří v oboru moderních dějin k těm uznávaným.

Zkoumané období je vymezeno lety 1945–1990, tedy od konce druhé světové války do znovusjednocení Německa. Chronologicky řazené kapitoly tento časový úsek rozdělují do šesti částí, jež korespondují s autorkou vymezenými „fázemi reflexe“ nacistické minulosti Německa ze strany SPD. Pro čtenáře třeba jen zběžně znalého dějin Německa 20. století musí spojení pojmů „sociální demokracie“ a „nacistická minulost“ působit nelogicky až absurdně. S čím by se měla SPD vyrovnávat? Vždyť žádná jiná politická strana nehájila německou demokracii proti Hitlerovi tak houževnatě jako SPD. Tomu také odpovídal rozsah represe, která na její bývalé členy v letech 1933–1945 dopadla. Když byla SPD v roce 1945 obnovena, její vedení sestávalo převážně z bývalých emigrantů a vězňů koncentračních táborů. To sice straně propůjčovalo neobyčejný morální kredit, ale zároveň ji stavělo do ostrého kontrastu k většině německé společnosti, která byla ve vztahu k nacistickému režimu pasivní nebo s ním sympatizovala. Právě tato skupina voličů ale byla pro sociální demokraty naprosto nepostradatelnou, pokud chtěli aspirovat na vítězství ve volbách. *Menšina se musela snažit o přízeň a hlasy někdejších soukmenovců (Volksgenossen), nikoliv naopak* (s. 518). SPD se tak na dlouhá léta ocitla v permanentním

vnitřním rozporu. Ideově zůstávala stranou bytostně antifašistickou, současně ale usilovala o „vnitřní smíření“ (innere Versöhnung) uvnitř poraženého národa a o získání co nejširšího elektorátu. Tak by se přibližně dala shrnout základní teze knihy.

Nejvíce příkladů vnitřního rozpolcení SPD ve vztahu k minulosti najde čtenář v prvních dvou částech knihy, které jsou věnovány letům 1945–1959. Sociální demokracie patřila v té době k předním zastáncům navázání dobrých vztahů s Izraelem a odškodnění obětí holocaustu. Na druhou stranu v souladu s naprostou většinou německé společnosti odmítala tezi o kolektivní vině Němců za druhou světovou válku a tvrdě kritizovala Spojenci řízenou denacifikaci. Na bývalé nacisty, kteří před rokem 1945 nezastávali vedoucí funkce, bylo zpravidla pohlíženo jako na osoby „naivní“ a „oklamané“ Hitlerem, které mají právo být „převychovány“ a začleněny zpět do společnosti. V tomto kontextu nepřekvapí, že někdejší členové NSDAP mohli vstupovat do SPD již od roku 1946.

Jak ukazují třetí a čtvrtá část monografie, studentská revolta a levicový radikalismus mladé generace v 60. letech neodstranily z politiky SPD pragmatismus. Její poslanci pomohli v roce 1965 zamítnout návrh na promlčení válečných zločinů spáchaných německými občany. Již o rok později jim ale nevdalo vstoupit

jako slabší koaliční partner do vlády s křesťanskými demokraty (CDU), kterou ve funkci kancléře vedl Kurt Georg Kiesinger, bývalý člen NSDAP. Mnohem méně se pak připomíná, že i samotná SPD do tohoto kabinetu vyslala jednoho zástupce, dlouholetého člena nacistické strany: ministra hospodářství Karla Schillera. První poválečný sociálnědemokratický kancléř Willy Brandt sice svůj úřad zastával relativně krátce (1969–1974), ale jeho zahraniční politika usilující o navázání korektních vztahů s východoevropskými zeměmi (Ostpolitik) v sobě nesla velmi podstatný prvek symbolického uznání viny Německa za utrpení způsobené obyvatelstvu této části Evropy v letech 1939–1945.

Teprve na přelomu 70. a 80. let nastal čas systematické sebereflexe. Té jsou věnovány poslední dvě části knihy. V době, v níž většina pamětníků již nežila nebo již nebyla v aktivní politice, začala historická komise SPD (Historische Kommission beim SPD-Parteivorstand) zkoumat historii strany v období nacionálního socialismu a prezentovat výsledky své práce veřejnosti. Kristina Meyer zdůrazňuje, že to bylo poprvé, kdy se dostalo sociálnědemokratickým odbojářům a emigrantům v německé společnosti širšího uznání. Dlouholeté opomíjení této skupiny uvnitř SPD považuje autorka za největší „dluh“ strany vůči sobě samé.

Čtenář brzy pozná, že kniha není pouze výsledkem precizně odvedené vědecké práce. Je z ní patrné i osobní nadšení autorky pro zvolené téma a určitá názorová blízkost k sociální demokracii. To ovšem není nedostatek. Ve svých závěrech dokáže být dostatečně objektivní a kritická. O kladném přijetí knihy v samotném Německu byla řeč již v úvodu této recenze. České publikum by k ní mohlo mít několik poměrně specifických výhrad. V první řadě se jedná o minimální zohlednění významu sudetoněmeckých sociálních demokratů, kteří po válce působili v SPD. Přitom právě z jejich řad vzešla celá řada osobností, které období nacionálního socialismu

nepřežily nebo ho strávily ve vězení či v nuceném exilu. Jejich sdružení Seliger-Gemeinde pak v textu není zmíněno ani jednou. Druhým problémem je jazyková bariéra. Kniha dosud vyšla pouze v němčině, proto si ji u nás pravděpodobně přečtou pouze tohoto jazyka znalí zájemci o dějiny Německa a o jeho politický systém. Vzhledem k velmi úzkému vymezení tématu není pravděpodobné, že by byla kniha v dohledné době přeložena do češtiny. To ale samozřejmě není výtka směrem k autorce. Úplná absence obrazové přílohy je pouze podružným nedostatkem.

Nabízí se otázka, zda v české literatuře existuje analogická práce. Není tomu tak. Střet českých a slovenských sociálních demokratů s nacistickým byl dosud spíše dílčím tématem rozsáhlejších sborníků a monografií. Za všechny je dobré zmínit alespoň texty Zdeňka Kárníka, Jana Kuklíka, Karla Hrubého nebo Josefa Tomeše. Je možná trochu paradoxní, že příběh výše zmíněných německých sociálních demokratů v Československu je díky autorům, jako jsou Thomas Oellermann, Stanislav Kokoška nebo David Kovařík, zmapován poněkud lépe. Pro historičky a historiky, kteří tuto výzvu v budoucnosti přijmou, bude kniha Kristiny Meyer výborným zdrojem inspirace.

Tomáš Malínek

■ Marcela LINKOVÁ, Nada STRAKOVÁ (eds.)

Bytová revolta. Jak ženy dělaly dissent
Academia – Sociologický ústav AV ČR,
Praha 2017, 413 s.

Čtyřicet let po vzniku zásadního opozičního uskupení, Charty 77, se ke čtenářům dostala neobyčejná kniha, přinášející příběhy jedenadvaceti výjimečných žen, a to zdařilou formou interview (kromě uvedených editorek byly dalšími autorkami rozhovorů Hana Tenglerová, Blanka Nyklová, Alena Ortenová, Nina Fárová a Marie Pánková).

Rozhovorům předchází úvodní studie z pera renomovaného historika

Petra Blažka (který je rovněž autorem připojeného *Slovníku pojmů a Kalendária*). Závěrnou pasáž, *Disidentská herstory: Ženy a jejich činnost v prostředí Charty 77*, napsala první z editorek, Marcela Linková. Kouzelná anglická zájmenná slovní hříčka *herstory – její příběh, její dějiny*, odkazuje na smutný fakt, že ženy nejsou vnímány jako aktéři, tvůrci dějin, ale po sehrání své „tradiční“ role, povytce ryze soukromé, z historie mizí.

Dějiny píší vítězové. Stejně jako byl po listopadu 1989 z chartovní historie vytěsněn underground, potažmo „druhá“ kultura jako něco více či méně úsměvného a výhradně apoliticky „dlouhovlasého“, podobně tomu bylo s nezastupitelnou rolí žen. Pokud jde o první případ, díky kolegovi Františku Stárkovi Čuňasovi se podařilo „vrátit“ underground do dějin. Byla to ale dlouhá cesta, která začala před více než deseti lety. V případě dějinného příběhu žen v disentu jsme stále na samém počátku, jak o tom (mimo jiné) svědčí seznam použité literatury v uvedené knize. Ženy stále čekají na svou komplexní studii.

Autorky nepředkládají historickou studii, ale „příběh“ na pozadí zlomových událostí sedmdesátých a osmdesátých let 20. století. Oceňuji jeho pestrost. Podařilo se jim shromáždit svědectví známých, méně známých i neznámých žen, a to nejen z metropole, ale i z okolních velkých měst, městeček či vesnic, kde se disidentky očitly takřka „na ráně“ represivním složkám komunistického režimu. Rovněž považují za velice šťastné, že se nesoustředily na jednu část disentu, ale pokusily se obsáhnout jeho maximální šíři, od filozofického směru přes křesťanský, reformně komunistický až po undergroundový.

Rozhovory ukazují řadu zásadních skutečností, které jsou stále opomíjeny. Například jak různorodému tlaku ze strany režimu musely ženy čelit. Hrozba násilí byla nejen všudypřítomná, ale někdy nabývala i reálné podoby, včetně hrubého sexualizovaného násilí (Zdena Tominová a Zina Freundová). Stejně devastační bylo použití psychického násilí. Výhrůž-

ky směrem k rodině a dětem zůstaly hluboce zakořeněné (Drahomíra Šinoglová se v těhotenství ukrývala před Státní bezpečností v kamnech). Jak autorky správně připomněly, mnohé ženy a děti vykazují příznaky posttraumatické stresové poruchy, kterou máme spojenou spíše s válečnými veterány.

Ženy v disentu zastaly celou škálu aktivit, často netušených rolí hlavních aktérek. Přepisování, rozšiřování textů, provozování otevřených bytů, organizování protirežimních akcí, účast na demonstracích, komunikace se zahraničními médii (díky znalosti jazyků), ale i přebírání práce po svých uvězněných mužích (Anna Šabatová pokračovala ve vydávání *Informací o Chartě 77*, tzv. *Infochů*, těhotná Jitka Skálová s malým dítětem topila v kotelně, aby její uvězněný muž nepřišel o práci, apod.). Nadto se musely starat o chod vlastní domácnosti.

Považovalo se za „samozřejmé“, že vychovávaly děti, vařily a udržovaly domácnost v čistotě. „Druhá směna“ byla přitom náročná sama o sobě. Pokud se k ní přidalo uvěznění manžela/partnera, musely kromě toho, že pokračovaly v jeho aktivitách, zajistit obživu, zvládat odloučení a pod neustálým tlakem a v nejistotě nejen udržovat děti v psychické pohodě, ale vštěpovat jim i morální zásady. Rutinou se stávaly návštěvy „sociálky“, která zjišťovala, zda jsou děti čisté, prospívají a dobře se učí. Hrozba jejich odebrání a umístění do ústavu patřila k hrůznému koloritu normalizačního nátlaku, který v některých případech došel naplnění.

Drobnou výtku mám k nedostatečné verifikaci promluv, která měla být součástí poznámkového aparátu. Při použití metody orální historie stále platí „zlaté“ pravidlo, že tazající by měl vědět více nežli respondent (např. Frič se nejmenuje Jiří, ale Milan; není pravda, že při soudním procesu s lidmi kolem časopisu *Vokno ostatní dostali od dvou let výš /s. 57/, ve skutečnosti byly tresty následující: Jirous tři a půl roku odnětí svobody, Stárek dva a půl roku, Hýbek osmnáct a Frič patnáct měsíců apod.).*

Z celkového počtu 1886 signatářů bylo 385 žen, post mluvčího (před rokem 1989) zastávalo 23 mužů a 11 žen, z toho deset mužů a čtyři ženy vícekrát. Navzdory tomu zůstává role žen v historii Charty 77 podružnou. Recenzovaná kniha pomáhá se splácením dluhu, který má společnost vůči stovkám často „bezejmenných“ žen (v praxi bývalo časté, že Chartu 77 podepsal obvykle jeden z partnerů), neváhajících postavit se zlu.

Jelikož ve společnosti neproběhla důsledná dekomunizace, můžeme sledovat, jak 28 let po sametové revoluci komunističtí lídři zpochybnou události z Národní třídy, stejně jako je možné, aby se komunistická „mlátička“ dostala do parlamentu. Něco takového by bylo v devadesátých letech nepředstavitelné.

Závěrem bych rád vyzdvihl mimořádně zdařilou grafickou úpravu publikace, stejně jako vysoký standard ze strany nakladatelství Academia, který tak nějak považujeme za samozřejmý. Ale jak se ukazuje, dnes nic není samozřejmé.

Ladislav Kudrna

■ Michal MACHÁČEK

Gustáv Husák

Vyšehrad, Praha 2017, 631 s.

Biografie patří k nejatraktivnějším, ale zároveň nejošidnějším historiografickým žánrům. Její kvalitní zpracování si od autora žádá nejen pečlivé seznámení se s životním příběhem

zkoumané osobnosti, ale rovněž vynikající orientaci v příslušné historické epoše, díky níž mu neuniknou důležité, nezřídka klíčové souvislosti. V posledních letech se přidává ještě neustále sílící akcent kladený částí odborných kruhů na hluboké teoretické a metodologické zakotvení biografických prací. Kritérií, na jejichž základě lze kvalitu výsledné publikace posuzovat, je tedy velké množství. Nezřídka se proto stává, že bývá hodnocena zcela protichůdně. Problém se ještě prohlubuje za situace, kdy je rozebírána životní dráha kontroverzní, rozporuplně vnímané postavy.

S výše uvedenými zásluhami se musel vypořádat i Michal Macháček. Jako začínající doktorand si přitom vytyčil velmi ambiciózní cíl: v rámci disertační práce se rozhodl uceleně zpracovat životopis jedné z nejvýraznějších postav moderních českých a slovenských dějin, Gustáva Husáka. Úkol, který by představoval výzvu i pro daleko zkušenější historiky, Macháček splnil se ctí. Po šestileté usilovné práci tak na sklonku roku 2017 jeho disertace vyšla v mírně upravené podobě jako monografie. Dá se předpokládat, že kniha se minimálně v nadcházejících letech zařadí k významným textům zabývajícím se dějinami českého a slovenského komunismu.

Možností, jak k psaní biografie přistoupit, má historik mnoho. Autor recenzované publikace sám deklaruje, že nehodlal psát „velké dějiny v malém“. Husákova osobnost mu tedy primárně neslouží jako pomyslný průvodce konkrétní historickou érou. Přesto je třeba dát Macháčkovi za pravdu v tom, že v Husákově na události, vítězství i porážky velmi bohatém životě se promítaly československé dějiny dvacátého století v celé jejich složitosti a rozporuplnosti a jeho úloha v nich je mimořádně významná. Text se tedy nevyhnutelně zabývá momenty, kdy se klíčové události Husákovy životní dráhy a moderní české a slovenské historie vzájemně protnulý. Dílo má díky tomu enormní kontextový přesah, ačkoliv

ten slouží primárně k uvedení čtenáře do konkrétních situací a následně umožňuje detailně rekonstruovat Husákovo působení. Při čtení některých pasáží je sice možné položit si otázku, zda je kontext vždy vyvážený – jako dobrý příklad lze uvést podrobný rozbor okolností poprav Jozefa Tisa, který kontrastuje s relativně povrchním nástinem geneze sporu mezi slovenskou Demokratickou stranou a katolickou církví –, většinou je však jednoznačně přínosem. Platí to mimo jiné i o výborně zpracované problematice cesty k federalizaci Československa nebo činnosti bar-nabitské komise.

Hodnocení Husáka je komplikované z mnoha důvodů. Zdaleka nejde jen o polarizaci jeho nekritických příznivců a odpůrců. Pro první jmenované tento komunistický politik zůstává „soudruhem Husákem“, zatímco pro druhé zločincem, přičemž oba pohledy jsou v českém a slovenském veřejném prostoru hojně přítomné i téměř tři desetiletí po pádu státně-socialistické diktatury. Oprostíme-li se však od emotivně zabarvených, případně ideologických soudů, nezbyvá než připustit, že Husák ve skutečnosti představoval rozporuplnou, nejednoznačnou a složitou osobnost. Macháček si udržel patriční vědecký odstup a nenechal se strhnout k emotivním a osobně zaujatým soudům. Sám přitom – snad až přespříliš pokorně – konstatuje, že objektivita historika představuje ožehavou záležitost, protože výsledný text je vždy zákonitě dílem jedince, který se nedokáže plně oprostit od vlastních zkušeností a optiky své doby. Navzdory tomu lze z textu vyčíst maximální snahu vyvarovat se zjednodušujících, černobílých odsudků. I problematické osobní rysy Husáka autor vyložil velmi přesvědčivě, bez tendencí k jeho dehonestaci či naopak apologii. Husákova inklinace k levici je Macháčkem prezentována jako něco přirozeného, dobově podmíněného, co vyplývá z konkrétní životní situace. Husák je sice hodnocen jako mocichtivý, ambiciózní člověk, osoba mimořádně fascinovaná politickou mocí, což ale

podle autora lze vztáhnout na celou řadu dalších egocentrických politiků, třeba na Edvarda Beneše. Macháček navíc správně poukazuje na to, že obraz Husáka coby bezmezného prospěcháře narušuje sama doba, v níž se přihlásil ke komunistickému hnutí; sociální vzestup by mu v období první republiky spíše zajistilo připojení se ke standardnímu politickému proudu.

Velkým tématem veřejné debaty o Husákovi zůstává jeho podíl na represích a dalších zločinech komunistické státní moci. Jeho nezanedbatelnou roli při nastolení státně-socialistické diktatury a následné perzekuci „nepřátele“ nového zřízení, například při likvidaci klášterů či řízené konverzi řeckých katolíků k pravoslaví, Macháček popisuje věcně a bez patosu. Korektně také upozorňuje na skutečnost, že po svém nástupu do čela KSČ Husák nevyužíval jako hlavní mocenský nástroj často zmiňované represivní zásahy, ale spíše rostoucí strach ve společnosti, apatii obyvatel a dovednou rétoriku – ta byla sice demagogická a cílila na nízké lidské pudy, ale v porovnání s četnými Husákovými oponenty byla srozumitelná, zdánlivě logická a nesentimentální. Macháček přirovnává Husákův koncept legitimizace normalizace k obrazu faráře, jemuž jde o blaho svých oveček, které potřebují klid na práci a zaslouží si sociální a ekonomické jistoty. Zároveň ovšem přiznává, že represe a četná

disciplinační opatření, včetně politických procesů, tvořily nedílnou realitu normalizačního Československa. Na druhou stranu ukazuje, že Husák se osobně snažil o eliminaci opatření, která z politických odpůrců vytvářela „mučedníky“, a vyslovoval se proti soudním procesům s některými veřejně známými osobami. Kriticky lze uvést, že kniha v té souvislosti příliš nevysvětluje, proč bylo v ČSSR navzdory této politice jen v letech 1969–1972 odsouzeno z politických důvodů více než 2600 občanů.

Autor svá tvrzení opírá o mimořádně širokou pramennou základnu. Vedl mnoho rozhovorů s Husákovými někdejší spolupracovníky i rodinnými příslušníky, prostudoval enormní množství archiválií i materiálů osobní povahy (použil dokonce Husákovy školní sešity!). Místy se ovšem čtenáři vkrádá do mysli dojem, zda některé prameny nejsou citovány zbytečně podrobně, což platí i o snad až příliš často přetiskovaných dokumentech, člancích, neřkuli o Husákově slohovém cvičení. Ocenit je naopak nutné především zařazení dostupných ruských pramenů, které vnášejí nové světlo do mnoha aspektů, například do Husákových pokusů o návrat do politického života v 60. letech. Tvrdě pozitivistický přístup, maximální možné využití metody *ad fontes*, má za následek, že s velkou částí Macháčkových závěrů lze z faktografického hlediska jen stěží polemizovat. Výklad se totiž do spekulativní sféry dostává jen velmi zřídka. Naopak, kniha na základě pečlivého výzkumu boří některé mýty o Husákovi, které se v průběhu jeho života utvářely – například během přípravy jeho vykonstruovaného soudního procesu – a později začaly být považovány za fakta. Práce tak kupříkladu vyvrací teorii, že Husák se začal angažovat v komunistickém hnutí, jelikož byl předtím odmítnut v katolických spolcích. Dále ukazuje, že poválečné tendence přičlenit Slovensko k Sovětskému svazu byly s Husákem spojovány především za účelem diskreditace jeho osoby, a to i ze strany mnohých historiků. Jako smyšlené jsou odhaleny i Husákova

účast na odkrývání katyňských hrobů či jeho zadržení bezpečnostními orgány cestou na mimořádný „vysočanský“ sjezd KSČ v srpnu 1968.

Macháček se snaží prostřednictvím velkého množství nezřídka neznámých informací poskytnout čtenářům možnost seznámit se s Husákovým žebříčkem hodnot a porozumět jeho životnímu příběhu.

Pochopitelně nabízí také vlastní závěry, domněnky a hypotézy. Míra jejich kategoričnosti a autoritativnosti se výrazně liší. Jako příklad lze uvést vysvětlení Husákova vztahu k náboženství a státnímu socialismu sovětského typu. V prvním případě autor víceméně naznačí, že Husák vnímal katolictví jako součást slovenské národní identity – problém byl přitom zřejmě hlubší a věřící komunističtí funkcionáři představovali širší fenomén, který si do budoucna žádá zevrubnější prozkoumání. Mnohem podrobnější vodítko kniha nabízí v případě Husákova poměru ke komunistické ideologii a státně-socialistické diktatuře, jejichž brutální metody poznal v 50. letech na vlastní kůži. Macháček vysvětluje, že Husák i během útrap, které zažíval v době svého věznění, kladl vinu za své nespravedlivé odsouzení jedincům, nikoliv systému jako takovému. Vsugeroval si, že ho strana zkouší, socialistické zřízení sovětského typu naopak neváhal před spoluvězni hájit. Měl totiž vlastní, dle autorových slov generační zkušenost s negativními prvky společensko-ekonomického systému před rokem 1938, a proto v návratu k němu nemohl spatřovat alternativu. Byl tedy přesvědčen o správnosti cesty nastoupené po druhé světové válce, za záruku jejího pokračování považoval vedoucí úlohu strany a spojenectví s Moskvou, zůstal kritikem kapitalismu, který nespojoval s demokracií, stejně jako socialismus s diktaturou. Existující zřízení chtěl pouze zdokonalovat, a proto ani po svém nástupu k moci nenabízel žádnou výraznější alternativu. Otevírání starých ran totiž podle něj mohlo vést k podryvání autority strany, což se dobře projevilo v Hu-

sákově přístupu k obrazu Klementa Gottwalda.

Z výše uvedeného je zřejmé, že recenzovaná kniha je cenným příspěvkem k problematice moderních českých a slovenských dějin. Neznamená to však, že by jí nešlo nic vytknout. Kritický čtenář postupně narazí na několik různě závažných nedostatků. Poměrně málo prostoru je kupříkladu věnováno pozdějšímu Husákovu osobnímu životu, obzvláště po jeho propuštění z vězení. Přitom z lidského hlediska pro něj muselo být období 60. let, kdy se mu rozpadlo manželství a v zásadě neúspěšně usiloval o návrat do veřejného prostoru, mimořádně složité a zajisté ho do budoucna charakterově silně ovlivnilo. Podstatnější výtku lze směřovat na některé možná až příliš opatrné autorovy závěry v otázkách, kdy prameny nehovoří zcela jednohlasně, případně si odporují. Týká se to například let 1969–1970. Macháček rovněž mohl odvážněji označit některá Husákova retrospektivní tvrzení za pokusy o vlastní, alibistickou, dobově podmíněnou obhajobu. Jednoznačně to platí o politice Husáka na sklonku výkonu funkce generálního tajemníka ÚV KSČ a o jeho postoji ke Gorbačovově perestrojce.

V kontextu objemné práce je nejproblematictější jen povrchní zpracování Husákovy politiky v 70. a 80. letech, především té zahraniční. Sám autor uvádí, že toto období je z pramenného i interpretačního hlediska nejkomplikovanější a k jeho kvalitnější, hlubší analýze by potřeboval větší soubor sovětských dokumentů z ruských archivů. Toto tvrzení vede k celkové rezignaci na snahu alespoň v základních konturách podchytit a vysvětlit jisté vývojové momenty v československé zahraniční politice, především pak vůči Sovětskému svazu a východnímu bloku, kterou Husák z pozice nejmocnějšího muže v zemi výrazně ovlivňoval. Zcela je například opomenuto opuštění bezmezné loajality Československa vůči Moskvě na počátku zostřené konfrontace mezi Západem a Východem na přelomu 70. a 80. let, kdy si normali-

zační vedení KSČ uvědomilo nutnost začít hájit ve vztahu k SSSR alespoň základní ekonomické zájmy státu. Dá se předpokládat, že Husák při tom sehrál důležitou roli. V knize též chybí zmínka o Husákových postojích k polským událostem na počátku 80. let. Připomeňme, že československý prezident tehdy patřil do tábora těch představitelů členských států Varšavské smlouvy, kteří neváhali podpořit řešení krize prostřednictvím zahraniční vojenské intervence, pokud by o ní zavládl alespoň elementární konsensus. Macháčkova práce naše znalosti v tomto směru bohužel nikterak nerozšířila.

Kniha potvrzuje v zásadě standardní interpretaci, že Husák se na počátku 70. let vzdal svých reformních ambicí, čímž získal důvěru Moskvy, která výměnou eliminovala kritiku a osobní ambice tzv. „zdravých sil“ a „ultralevých“ v KSČ. Husák si podle autora rozpor mezi posrpnovou realitou a svými představami o tom, jak přelstí „kremelské dědky“, uvědomoval. V klíčové fázi své politické kariéry tedy přestal být hybatelem věcí, ale stal se spíše vykonavatelem cizí vůle, místopředsí, přičemž v této roli se od něj očekával především pragmatismus, apatičnost a technologie moci, což jej vedlo k frustraci. Jak kniha dobře ukazuje, Husákovou doménou totiž bylo strategické manévrování a taktizování a jeho „hvězdné chvíle“ přicházely v přelomových dobách, kdy se dokázal rychle zorientovat, improvizovat a vyniknout, jako například během Slovenského národního povstání, února 1948 i československé krize v letech 1968–1971. O to více je absence analýzy Husákovy zahraniční politiky citelnější. Snad by umožnila autoritativněji odpovědět na otázku, zda byla i na poměry východního bloku mimořádná servilita, s níž generální tajemník ÚV KSČ vystupoval vůči Moskvě, součástí jeho zmíněné politické hry, nebo se ve skutečnosti s daným stavem věcí brzy vnitřně smířil, jelikož mu zdánlivě zakončovaná situace v ČSSR svým způsobem vyhovovala.

Macháček se dobře orientuje v československém kontextu. Mezinárodní situaci ovšem nastiňuje leckdy zkratkovitě. To platí zejména o krizi východního bloku v roce 1956 (Władysław Gomułka například nebyl generálním, nýbrž prvním tajemníkem ÚV PSDS) či o pozdní éře vlády sovětského vůdce L. I. Brežněva. Text v tomto ohledu čerpá především z paměti, ačkoliv dané období mnohem přesvědčivěji zmapovala zahraniční historiografie. Pochybné je také autorovo nekritické přejímání tvrzení sovětského disidenta Olega Grečeněvského, že důstojník KGB Jelisej Sinicyn byl v 70. letech faktickým vládcem ČSSR. Macháčkovi též uniklo, že sovětská KGB vznikla v roce 1954, a tudíž nemohla ve 30. letech provozovat rezidentury v Polsku. Jako nezavedený a nepřilíš vhodný lze označit termín „československé jaro“, Antonín Novotný před svým nástupem do ústředních stranických orgánů pak nepůsobil jako předseda, nýbrž jako vedoucí tajemník KV KSČ v Praze (šlo o dvě rozdílné funkce). Podobných drobností nalezneme bedlivý čtenář v textu více.

Uvedené výtky by neměly zastínit celkový přínos knihy pro pochopení Husákovy osobnosti a jeho role v moderních českých a slovenských dějinách. Zároveň jde o dobrý doklad skutečnosti, že od pádu státně-socialistické diktatury v Československu uplynula dostatečně dlouhá doba na to, aby mohli být její přední aktéři zkoumáni tuzemskými historiky opravdu komplexně, nikoliv na základě předem definovaných závěrů, případně vybraných etap jejich politické kariéry.

Je více než pravděpodobné, že recenzovaná kniha vyvolá v odborných kruzích vášnivou diskusi. Části historiků bude zajisté přijata skepticky, ne-li přímo s odporem. Důvodem je forma vědecké práce, jakou Macháček zvolil. Jak sám uvádí, na rozdíl od mnoha historiků své generace nezavrhne pramen jako hlavní prostředek k poznání dějin. Naopak se neváhá otevřeně vymezit proti mnohdy „agresivní dikci inovativních metodolo-

gicko-teoretických přístupů“, hovoří dokonce o „vědeckém snobismu“. Odborná polemika o knize se tak zřejmě spíše než o Husákovi samotném povede o tom, jak k psaní biografie přistupovat. Nabízí se jednoznačná paralela s diskusí o biografii Zdeňka Nejedlého z pera Jiřího Křestana, která vychází z podobných postupů jako Macháčekův *Gustáv Husák*.

Na pozadí sporu, zda stačí bádát a následně vyprávět příběh zaznamenaný v archivech, či historické fenomény pochopíme lépe například skrze analýzu diskursu, by ovšem nemělo zapadnout základní východisko autora. Ten se rozhodl napsat práci čtivou, využít atraktivitu tématu a předložit text, který je silně erudovaný, avšak zároveň srozumitelný nejen úzce profilované skupině odborníků, ale i širší laické veřejnosti se zájmem o moderní české a slovenské dějiny. V tomto směru nad veškerou pochybnost uspěl. Kniha se ostatně stala na české poměry bestsellerem, počet prodaných výtisků se momentálně (únor 2018) blíží pěticifernému číslu, což je v současnosti pro většinu odborných historických prací zcela nedosažitelná meta. Publikace vyvolala rovněž mimořádný zájem médií, která se předhánějí v žádostech o interview s autorem, a sklízí pozitivní laické recenze. Skutečnost, že se takové pozornosti dostalo skutečně vědecké, nikoliv pofiderní publicistické či ryze popularizační práci, lze pouze pozitivně kvitovat.

Matěj Bílý

■ **Jaroslav SUK**
Zapomenutá slova. Připomínání totality prostřednictvím jazyka a hermeneutiky

Krtek a Datel – New Edition, Frýdlant nad Ostravicí 2017, 176 s.

V minulém roce vydal překladatel, bývalý disident a vzděláním lingvista Jaroslav Suk soubor glos ke klíčovým pojmům komunistického režimu v Československu. Doplnil v něm texty, s nimiž se v letech 2008–2010 setkávali čtenáři tohoto časopisu,

o další „hesla“, úvodní poznámky a předmluvu, nástin frazeologického slovníku a zdroje doporučené k dalšímu studiu. Jádrem tvoří drobné čtivé úvahy o klíčových pojmech komunistického Československa. Glosy jsou doprovázeny různorodým obrazovým materiálem, především ilustrativní povahy, a též různě rozsáhlými citacemi, především dobové oficiální produkce či memoárové literatury.

Žánr těchto textů není jednoduše uchopitelný. Autor je na úvod situuje do oblasti výsledků odborného výzkumu (deklaruje využití metod hermeneutiky, sociolingvistiky apod.). Uvádí však také, že by mělo jít o doplněk učebnic či přímo učební texty, protože zprostředkovávají atmosféru, která v učebnicích chybí (s. 13). Opakované zmínky o vlastních prožitcích z mládí a studia v Sovětském svazu, z dospělých let v komunistickém Československu a následně také z pobytu v exilu ve Švédsku napovídají, že autor klade důraz na osobní zkušenost. Ostatně již v úvodu pak sám stanovuje kritéria pro posuzování svého díla: *Sedím v domku ve švédském lese a píšu, snažím se touhle knížkou předat zkušenosti o totalitě. [...] Mám na takové sdělování dost zkušeností? Posuďte sami* (s. 11). Máme tedy před sebou kombinaci vědeckých ambicí, esejistického stylu, memoárů a naučné či popularizační literatury. A ne vždy se je daří všechny najednou uspokojit.

Rytmus a pointovanost esejů je v souboru narušována „podglosami“ souvisejících termínů. Glosy jsou tu a tam ožívovány aktualizačními poznámkami, které srovnávají komunistickou situaci se současností či obecněji s vývojem po roce 1990. Příkladem může být policejní násilí včetně úvah o souvislosti zásahu na festivalu CzechTek (2004) a násilí ze strany normalizační SNB. Nic proti, textu to dodává na živosti, ale autor zároveň málo zohledňuje vlastní postoje, což je u naučné literatury s ambicí stát se učebním textem výrazně na obtíž.

Ačkoli každý zmíněný žánr má svá vlastní pravidla psaní a čtení, jedno

mají společné. Přesnost a výstižnost jsou podstatné nejen u výzkumných textů, ale též u esejů. To se Jaroslavu Sukovi ne vždy daří. Zejména úvahy týkající se marxismu vyznívají nejen zkratkovitě, ale až protismyslně. Autor jako by se pokoušel zachránit něco z marxismu, ale čtenář se v tom nejspíš ztratí. Když záchranu marxistických analýz společenských vztahů zakládá na jejich věcnosti a staví ji do protikladu s emotivností a metaforickým komunistickým jazykem plným přirovnání, nepoznává člověk Marxe ani Engelse. Skutečně lze Marxovo psaní označit za „analýzu hospodářství a společnosti, dokládanou suchopárem čísel“? Buď jsem četl jiné Marxe, nebo jsem Suka špatně pochopil.

Celý soubor je uvozen první, rámcovou úvahou o totalitě. Výrazy totalita či totalitarismus autor používá zejména jako nálepkou. Činí tak, aby zdůvodnil, proč vedle sebe staví v mnohých jednotlivých glosách nacistický a komunistický režim. Využití pojmu totalitarismus jako nálepky však tomuto vědeckému konstruktu příliš nesvědčí. Jsem přesvědčen, že téma využitelnosti a vhodnosti zmíněného pojmu pro výzkum komunistického Československa je v posledních letech poněkud „přesviceno“ a diskuse už většinou nepřináší podnětné impulzy, ale připomíná spíše utvrzovací rituály. Přesto se zde nelze vyhnout pochybnostem o tom, jak s totalitou a totalitarismem pracuje Jaroslav Suk. V jeho přístupu se navíc projevuje řada rozporů. Klade například

důraz na ideologii, jejíž klíčovou roli však hned v následující glose o vědeckém komunismu zpochybňuje. Jeho balancování na pomezí eseje a systematického výzkumu zde v obou polohách ukazuje své největší nedostatky. Co si například myslet, když čteme, že *o hranicích mezi pojmem totalitní systém, diktatura a autoritativní režim lze diskutovat. Ovšem pojem totalita, totalitní režim, má své oprávnění a doufám, že tato knížka to zobrazuje* (s. 16)? O každém vědeckém pojmu se přece nejen může, ale především má diskutovat! Jaký by měl být rozdíl mezi pojmy „totalitní systém“ a „totalitní režim“, když se pouze dozvídáme, že jeden má být kritizovatelný, druhý „má oprávnění“? Jak jde dohromady hermeneutický přístup s užíváním vědeckých (apriorních) pojmů? A z hlediska vědeckého poznání a představy o něm snad nejdůležitější otázka: Jak

podle Suka dochází k tomu, že jsou vědecké pojmy „oprávněny“? Podle mne jednoznačně tím, že se osvědčí jako užitečné.

Již zmíněné aktualizační exkurzy někdy narážejí na poněkud neortodoxní představu o souvislosti vývoje sociálních států v Evropě, o lidských a sociálních právech a podobně a též na formulační nepřesnosti. Suk píše doslova: *Vedle čistě ekonomických pohledů nastoupily zejména od 60. a 70. let minulého století i etické a lidské aspekty rovnosti práv a důležitosti životního prostředí. Zde do velké míry zapůsobila mimo jiné kritika zleva a konstruktivní opatření reformistického křídla socialistického hnutí* (s. 47). I když pomineme ony etické a lidské aspekty (mimochodem mají práva nějaké nelidské a neetické aspekty?), stále není jasné, zda vývoj sociálních států podle Suka nějak souvisí s komunistickými režimy. Ona kritika zleva se týká i jich, nebo jen radikálů v řadách západní levice?

Knize nesvědčí ledabylá redakční a typografická práce. Kromě velkého množství chyb spočívajících nejčastěji v nesprávných prepisech jmen či překlepech, které jen drobně ruší, je kniha nedbale vysázena. Klíčové termíny tučným písmem by čtenář čekal následně v rejstříku, na některých stranách pak chybí tučný font, zřejmě omylem, vůbec. Ze zábavné knihy s mnoha výstižnými detaily a pěknou prací s vtipy v duchu „skrytého kódu“ odporu proti režimu tak zbytečně zůstává rozpačitý dojem.

Vojtěch Ripka

Expedice Podují

Devět mlýnů a Podmolí:
náměty na badatelské aktivity
pro žáky základních a středních škol

- * historické prameny
- * příběhy
- * fotografie

www.dejepis21.cz/expedice-podyji

ZŠ a MŠ Pražská
Znojmo

D—21

ústav pro studium
totalitních režimů